

Рододендри

Роман Іваничук

Мандрую горами. Не поїхав у Крим, відмовився від сонячної Абхазії, замінив плюскіт морського прибою на полонинський вітер у Карпатах. Я завітав у дивний край, що давав натхнення багатьом митцям, прийшов побачити його й створити пісню.

Край поезії, краси, мистецтва й невідомих талантів. Край екзотики, казок і легенд. Край дужих, гарячих і сміливих людей. Край, про який написано багато, а сказано мало. Хочу сам побачити його й оспівати.

З рюкзаком за спиною, з палицею в руці та з зошитом розпочатих пісень броджу Карпатами.

Вчора господиня ворохтянського готелю лякала нас поганою погодою. Невдалий прогноз. Дивіться, яке сьогодні сонце!

Вперед! Маршрут мій незвичайний: хребтом Чорногори — до румунського кордону. Я сам. Хочу бути один з собою, хочу надихатися враженнями й не ділитися ними ні з ким. Хай навіть звинуватять мене в егоїзмі — все одно: тепер я належатиму тільки собі й природі. Щоб цикл моїх поезій "Черемошем грають хвилі" наситився запахом ялиць, щоб його обвіяли полонинські вітри, щоб задзвеніли вони, як чисті гірські джерела.

Наздоганяю групу туристів. Вони аж з Київщини.

— Ви не знаєте дороги на Говерлу? — питають.

Я ще не був на Говерлі, але вже настільки близькі мені гори, що сміливо заявляю:

— Так, дорога мені знайома. Я проведу вас нетрями, звіриними стежками, ви будете спинатися крутими пляями до найвищої точки Карпат, а звідти побачите всю велич української Швейцарії!

— Добре сказано, — хвалять туристи. — Справді — Швейцарія!

Вони приймають мене за місцевого.

Біля самого підніжжя Говерли нахлинув туман. Густий і холодний. Сповнилося віщування хазяйки готелю. І що дивного? Тут кожна людина чародій. Тут знають те, що буде, і бачать те, чого ніколи не буває.

Мряка стає чимраз густішою, наче вата затуляє рот, ніс, вуха. Моїх супутників поглинуло густе молоко туману, я вже не бачу їх, голоси звучать приглушено, а далі губляться. Зі мною тільки глухий шум, і годі розгадати, що то шумить: вітер, гірські кущі чи моя власна самота?

Самота? Це непогано. Я ж хотів бути сам. Доберуся до вершини Говерли, звідти — мій маршрут.

Проте блуд повів мене іншими стежками. Не дивуйтеся, в горах я повірив у забобони. Мені враз здалося, що йду в протилежний бік. Хоч не вниз, а вгору, — все одно можу поклястися, що Говерла якимсь чудом перевернулася своїм куполом у безодню, і я дряпаюся до її підніжжя. Тепер уже не знаю, куди йду.

Мене зупиняють розкішні кущики високогірних квітів — рододендрів, що

кривавими латками зачервоніли під ногами. Рододендри. Я не вперше їх бачу. Вдома в мене на вікні поряд з кактусами і аспарагусом стоять і вони — найстаріші квіти нашої планети. Вони не прикрашають кімнати. Мені іноді жаль було дивитися на сумовито схилені дзвіночки, що никнуть у тузі за холодними туманами, кам'янистим ґрунтом, гірськими суворими кряжами. У вазонах вони сірі й чужі. В горах не заміняєш їх на найкращі оранжерейні троянди, бо прикрашають вони землю.

Я нарвав їх цілий букет і йду вниз навмання. Завіса туману стає прозорішою, і нарешті мене обливає багрянець заходячої сонця. З рясною китицею[1] високогірних квітів іду до колиби. Добре, що надвечір натрапив на житло. А мені назустріч, ген від потічка, що цівкою біліє вниз, лине пісня:

"Ой попід гай зелененький
Ходить мій миленький,
Затикав си за кресаню
Розмай зелененький..."

Радію, що випадок звів мене з мешканцями гір. Знаю: заговорю з цим дзвінким голосочком, як давній знайомий.

З-під кучерів дивляться хороші темно-голубі очі і допитливо чекають.

— Де я, дівчино?

— На Завуялі.

— Що це таке?

Сміх. Прозорий і чистий, як ота джерельна вода, що біля колиби стікає по дерев'яному жолобку. Дивимося одне на одного, чекаємо, в кого перше зникне усмішка з уст.

— Були там? — киває вона головою на вкутані туманом верхи гір і показує на квіти.

— Так, ходив за рододендрами.

— Що? Та це ж гогодзи!

— Хай гогодзи. Ти була там?

Знову той самий журкіт сміху, тільки тепер я вчуваю в ньому іронію.

Переді мною струнка, як смерічка, свіжа, як гірське повітря, чудова, як квітка рододендру, дівчина.

— Що ти тут робиш?

— Бриндзу б'ю.

Свята простота. Чи вона має поняття про свою красу?

— А де ж Завуяле?

Дівчина показує рукою на стежку, що збігає вниз між навислими берегами, і стає осторонь. Ні, вона не проведе, сам допитаєшся. Так говорять її очі — темно-сині, весняні брийдуші.

— Як називаєшся?

— Так, як мама.

— А мама?

— Так, як я.

Я весь у полоні сьогоднішнього дня. Щоб він не закінчився завтра. І післязавтра. І через тиждень.

Так мало хочу... Мешканці гір мають більше. Вони беруть собі гомін гір, шум смerek, набовдурене[2] небо, пісню рік — як свою власність.

Я не зумію цього всього взяти. Аби хоч продовжити нинішню днину, нинішнє враження... щоб записати...

* * *

Відпочиваю там, де чорт добраніч каже. Живу в людей, від яких довідуюся більше, ніж із томів етнографічних збірників. Мій господар — старий лісник. Від нього записую легенди, яких нема ні в Гнатюка, ні в Шухевича. Звечора і до пізньої ночі слухаю його розповіді. Що б він не говорив, я в усе вірю. Бо для того, щоб пізнати цей край, треба вірити в казку. Люди тут дійсність окутують у фантазію. Реальне і фантастичне сприймають з однаковою впевненістю.

Старий лісник знає, наприклад, що незабаром рубачі перестануть спускати ліс жолобами. Це важко. Дерево треба зрубати, пустити в жолоб, а потім тягти трактором, а то й конем до Черемошу. А буде так: побудують вежі на верхах, а звідти підуть міцні линви на сплав. Такими дорогами буде йти дерево.

Вірю. Буде механізована експлуатація лісу.

Гасовим лампам недовгий вік. В кожному селі навіть на маленькій річці можна поставити турбіну. Нема нічого дивного. Млини ставлять. А це також машини.

Вірю в електрифікацію найбільш глухих сіл.

Старий знає, що до рубачів приходять нявки. Вони співом заманюють парубків у нетрі, і ті більше не повертаються до своїх колиб. Лісник сам бачив нявку, коли ще був молодим.

І в це вірю. Я її також бачив на Завуялівській полонині.

Старий розповідає мені відоме й нове про Довбуша. Я слухаю чарівну легенду про боротьбу гуцула із злим чорнокнижником Чорногором.

Вірю. Через казку я пізнав життя.

* * *

Вранці вибігаю з низької лісної хати і на повні груди вдихаю свіже, напоєне хвоею повітря. Переді мною розгойдане нечуваним штормом і застигле в одну мить море. Мене заворожує ця дика і могутня краса природи. Хочу бути дужчим, хочу бути велетнем, щоб краще відчувати її.

Села не видно. На зелених куполах горбів, притулившись спинами до схилів, то тут, то там біліють з-поза пишних крон черешень латочки гонтових дахів, а подекуди тільки високе вориння[3] виявляє присутність чийогось житла. Біля хат клаптики скопаної землі, а решта багатства — непрохідні ліси і полонини. Чим сильні ці люди? Лісник розповідав легенду про лютого Чорногора, який жбурляв людськими житлами по дебрях, зворах і горбах, кидав об каміння, щоб ущент розбити свого ворога — людину, а розбити не міг. Бо в людини була непереможна зброя — пісня, яка допомогла їй вистояти перед злими силами природи.

Вчуваю звуки цієї пісні щоранку. Вона вже бринить у моїй душі, народжує слова. Я ще її не знаю, але чую, що вона тут — моя пісня про гори. Знайду, спіймаю і розпливусь у ній раннім серпанком по горах, переминоюся в швидкий потік і побіжу, поскачу по камінню, розіб'юся у водяний пилок на водопадах або стану жолобцем біля джерела. До мене щодня підходитимуть люди пити воду, щоранку буде цілувати мене дівчина з Завуялівської полонини.

Через казку я пізнав поезію цих людей.

* * *

Я знову на полонині. Мені треба почути пісню, вслухатися в неї. В найпростішому виконанні моєї знайомої вловлю затаєні ноти, серця пісні діткнуся. Зумію, бо знаю, як вона народилася. Я підготовлений до цього.

А тоді створю свою пісню.

Дівчина зустрічає мене радо. Вона сьогодні не розмовляє загадками. Звуть її Уляною. Наливає в горнятко молока і подає мені. Молоко пахне овечою вовною. Цей запах нагадує мені дитинство. Я ж родом з бойківського підгір'я. Ми з Уляною майже земляки, нам буде легко порозумітися.

Вона розпитує, хто я і звідки. Бачу, як густі брови зводяться від здивування, а потім задоволено розпогіднюються.

— І живете там?

— Ні. Тільки приїжджаю.

Теплий полиск померхнув у очах дівчини, але ненадовго.

— А гуцулки танцюєте? — питає задьористо.

— Трохи танцюю.

Її не задовольняє оте "трохи". Трохи — для бідних. Не знаю, яку вона має бідність на увазі. Може, матеріальну, я ж розумію — духовну.

— І пісні наші співаєте?

— В тебе навчуся.

Уляна підводить спідлоба темно-сині бриндуші і лукаво поглядає.

— Ви — вчений?

Не знаю, що відповісти.

— Вчений, — вирішую.

— І я маю десять класів.

Дивуюся. Чому ж тоді вона бринзу б'є на полонині, а не вчиться.

— А хіба ви тут будете за мене?

— Чому — я? Найдеться кому. Невже Уля — ні не хочеться вчитись?

— Хочеться.

— То покинь свою полонину і йди.

— О ні...

Вона обвела поглядом гори і в мрійливій задумі опустила ліктями на траву й сама до себе прошепотіла:

— Ні... пі... Вчитися, може, й буду, а полонини не покину.

Від цього "ні" в моєму серці пригасло те романтичне піднесення, яким я жив цих кілька днів у горах. Від цього "ні" повіяло патріархальною відсталістю. Я не за те, щоб молоді люди обов'язково покидали батьківське гніздо, але нова, сучасна людина, повинна бути морально готовою розпрощатися з ним.

А Уляна заплітає та розплітає довгу й товсту вужівку-косу, а темно-сині очі — оті весняні бриндуші — заволоклися мрією.

Про що мріє вона? Як розгадати?

* * *

Уляна співає. Співаючи, вона дивиться на мене, та, мабуть, не бачить нічого, крім музикальних образів, створених уявою. Лине пісня за піснею. В Уляни театральна невимушеність, чудовий слух і голос, але це ще не все, чим чарує вона не тільки мене, а й простір полонини, квіти, серед яких сидить, скромно підігнувши ноги, потічок і синій смерековий бір, що притих заслухавшись.

Намагаюся зрозуміти, але попередня розмова і нова думка заважає слухати. Чи доцільно, щоб талант залишився невідомий людям? Адже людина-творець не пташка. Їй замало своєї власної пісні, їй треба слави. Це вірно, це їй необхідно. Народ виділяє з-серед себе здібніших людей, які репрезентують його іншим народам, світові. Такими були шотландський Берне, буковинський Федькович, воронезький Кольцов і взагалі всі видатні люди. Таким шляхом іду і я, бо, ставши вище, я зумів зрозуміти казку життя людей для того, щоб проспівати їм їхню пісню.

Зумів зрозуміти? Так чому ж отої найбільш затаєної ноти, серцебиття пісні зараз діткнутися не можу? Вона, близька й невловима, відбивається луною від мого здивування: чому Уляна співає тут, хто слухає її, чиє визнання буде нагородою за її талант?

Я не можу збагнути найтонших нюансів мелодії, не можу знайти зараз ключа до своєї власної — пісні, яка, здавалось вчора, от-от сама зірветься з сповненої нових вражень душі.

Чому якраз ці почуття заважають?

* * *

Уляна співає. У неї це виходить так природно, як звичайна розмова. Вона не знає ні своїх здібностей, ні своєї краси. Тут їй не можна залишатися. Доїти овець і корів, бити бринзу, чистити стаю від гною може хтось інший. Так співати можуть тільки таланти.

Кажу їй про це. Вона сміється і замість відповіді просить допомогти зцідити сироватку з казанів. Мене дратує така надмірна простота і несерйозність у розмові. Але допомагаю. Уляна зовсім близько біля мене, я чую її подих. Вона ставить казан на землю, мов чарівниця, впивається в мене тими шаленими очима і чекає. Ніби говорить: "Я твоя пісня, ти знайшов мене".

У забутті пориваюся до неї і одразу ж зупиняюся. В очі мені впадає її забруднена сорочка на грудях, вичовгані в зеленій траві ноги, довгі, як у скрипачки, пальці з потрісканими пучками, тугий стан, опоясаний старою запаскою. В уяві переодягаю її в найкраще плаття, закладаю їй коси по-японськи або втинаю їх, і кучеряве чорне

волосся спадає завитками на плечі. Таку хочу обняти. Вона на сцені, глядачі, затаївши подих, чекають її пісні.

Немає пісні. Улянині очі наливаються смутком, смуток змінюється холодком і, врешті, байдужістю. Вона говорить щось зовсім недоречно:

— А ви знаєте, я не люблю курортників. З долин наповзає фіолетове надвечір'я. Гіркота разом з присмерком осідає в моїй душі. Я не знаю, що саме, але втратив щось сьогодні. Якесь перепона не дозволила мені вловити мелодію гір і відчужила від мене запашну полонину, на якій квіткою рум'яного рододендру цвіте загадкова Уляна.

* * *

Просиджую до пізньої ночі над розкритим зошитом і не можу написати ні одного слова. Цвяхом вбилася думка в мозок: "Чому я став їй раптом чужим? Чому від того зневажливого слова "курортник" пропала казка, яку я виплекав в уяві?" І вже по-іншому видніють гори, залиті місяцем, і легенда про Чорногора звучить не так, і Уляна більш не здається мені мавкою, а її "ні" заперечує й осуджує щось у мені самому.

Старий лісник встає ще задовго до світанку. Він збирається в Буркут на сплави. Я йду з ним. Сподіваюсь почути від нього хоч би одну легенду, щоб знову ожила переді мною своїми чарами казка.

Але лісник тепер говорить тільки про ліс. Я хочу вловити у розповіді старого щось казкове, як колись, і тут же відчуваю, що мене цікавить тепер не казка, а його глибоке знання лісової справи. Він розуміє деревину, знає, чого вона потребує, про дерево говорить, як про людину. Довідаюся, наприклад, що дуб любить сусідство таких дерев, від яких він вищий хоч на вершечок, а ялина навпаки — ховається від сонця в чужу тінь. І люди є такі: сумирні й горді.

— Оце вам дуб, а не дубиця, — показує старий на два однакові дерева. — Га? Як відрізняю? А так, як дівку від парубка. Дубиця швидше розпускає листя і швидше обсипається.

Лісника хвилює те, що вирубки не засаджують негайно лісом. Постоїть отак пару років, і тільки яловець там ростиме, бо, крім різних хвороб, у лісі живуть ще й злі сили, від яких не лише рубачі, а й дерева гинуть.

Дивуюся й лякаюся, що мене зараз цікавить не екзотика, а звичайна проза.

— Ви знаєте про ліс, напевно, більше від деяких лісничих, — кажу до лісника.

— Може бути... Від таких, що за деревами лісу не бачать. Ліс темний, але тільки для темних людей...

Зрозуміло, що старий не сказав цього в мою адресу, але я відчув, як враз спаленіло моє обличчя. А може, це я за деревами не бачу лісу, для мене він темний? Може, це я за казковими уявленнями не зумів побачити людей, їхню працю, їхню пісню?

Ще раз прошу лісника розповісти легенду про Чорногора. Ще раз слухаю і вчуваю в цій казці нову істину. Пісня, з якою перемогла людина сили природи, — праця. Може, тому не зрозумів я пісні Уляни, що не знаю її праці, що стара запаска й вичовгані ноги в траві не дали мені наблизитись до неї. Може, тому, що сам я звик вдягати свої пісні у театральне плаття? Може, тому я вивчав життя з казок, а не пізнавав його в праці?

Може, тому я захотів вирвати цю дівчину з її ґрунту, щоб чути від неї мелодії, які мені доступні?

Сумніви мучать мене. Борюся з ними, виправдую себе, а вони вперто нашіптують: "Ти тут чужий".

* * *

Разом з світанком ми біля Буркута над Шибеним озером. Водоспад смerek рине із стрімких схилів кучерявим шумовинням у зелене озеро. Тихо, нечутно прорізує водну гладінь і падає на саме дно перекинутого неба.

Шлюзи греблі ще закриті, та плотарі вже зганяють сон з поверхні озера. Вода починає брижитися, хвилюватися, передчуваючи, що нині вирветься на волю з люттю, з клетотом, нестримно.

У верхній частині озера лежать на воді готові плоти-дараби. їх зараз пустять.

Сміливі, дужі плотарі стають за керма, впевнені й рішучі. Перед ними круте русло Черемошу, стрімкі скелі, повз які мусять пройти плоти, не черкнувшись, водоспади, на яких по шию треба зануритися з розгону у воду й не дати себе змити течії.

Шлюзи відкриті! Немов дикий звір, спущений з ланцюга, рветься їв отвір вода. Рве за собою, мов солому, столітні смereки, збиті в дараби. Рве розлюченою пащею малих людей, а ті борються на життя і смерть. Переможений звір, переможений Чорногор. Перша дараба виринається з пащі скаженої потвори й зникає за горою.

Чую, як хтось починає глузувати в мені з мене самого.

— А це також казка? Ось перед тобою твій Черемош, про який ти складаєш пісню.

— Не складаю, — борюся перед своїм другим "я", що виросло в мені з моїх власних сумнівів. — Я не вловив мелодії.

— Бо ти боявся брудних від праці рук, а щоб не дотикатися до них, ти придумав теорію: талант для слави! Щоби творчість людей мав змогу вивчати зі сцени, а не з життя. Бо воно часом рапаве[4], чорне, запилючене!

Хто це говорить у мені? Я прийшов сюди, сповнений мрій, мелодій і поезії. Хто заліз у душу й вигризає все це без жалю?

— Талант для слави? А в цих людей, що на дарабах, нема таланту? То візьми їх на сцену і на бутафорній ріці застав вести паперові плоти, щоб доступнішою була тобі казка Черемошу!

— Ах, замовчи!

— Дивишся і не віриш, що хтось віддає свій талант людям, не думаючи про себе. Бо тобі перш за все дорога слава. Бо ти — оранжереєвий рододендр. Не ставши прикрасою кімнати, ти перестав бути вічно свіжою й привабливою квіткою!

— Хто руйнує мій спокій, мій відпочинок?

— Спокій? Тоді складай пісню про спокій, а не про Черемош і про людей. Ти побачив потічок і назвав його рікою. Ти пройшовся верхами Чорногори й назвав її Швейцарією. Що ти знаєш про ці краї? Ти побачив людей, назвав їх чародіями, захотів пісню про них написати, та не знайшов ключа до їхньої душі. Бо, зустрівшись з красою, ти гидився близько біля неї стати. Ось де народжується та пісня, якої ти не міг

зрозуміти. Ось як грають хвилі Черемошу! Стань на дарабу і зрозумієш усе. Але ти боїшся ризикувати. А що як загинеш і ніхто про це не буде знати, А вони, молоді плотарі, ризикують, не думаючи про славу. Дивись: у запінені буруни лютої води, тримаючись за кермо, йдуть — і їх не видно. Ти вривався коли-небудь отак у життя, як оце вони в кип'ячу бурхять?

Мовчу. Я починаю розуміти силу й безсилля, поезію й марнославство.

Рву на шматочки зошит розпочатих пісень.

* * *

Рано-вранці приходжу ще раз на полонину. Розкажу Уляні про те, що зрозумів за ці дні.

Чую пісню. Це співають ліси, міцно врослі корінням у землю, трави на скупому ґрунті кряжів, це співає людина в праці.

Уляна подоїла вівці, її пучки ще терпнуть від втомлюючого ціркання. Вона зцідила сироватку, сушить будзи[5] на сонці і співає. Не на сцені, не на показ, не за оплески.

Я підкрадаюся, щоб побачити її на самоті. Але вона не одна. Біля неї той, хто не уявляв собі її ніколи в пишному платті, хто розуміє її працю й пісню, хто любить свіжі високогірні, а не оранжерейні рододендри.

Бачу, як обнімає парубок струнку Уляну, як впивається вона в його губи і знемагає від щастя.

Мені не соромно, що підглядаю. Я починаю по-новому розуміти філософію життя.

* * *

Прощаюся з Карпатами. Не несу з собою ні одного записаного слова. Ще раз переходжу через хребет і милуюся рододендрами, хочу запам'ятати, як вони цвітуть на кряжах, щоб не дивитися на них у вазонах на вікні.

Я приходив сюди, щоб узяти крихітку того, що беруть тут люди як свою власність, і на цьому матеріалі створити пісню. Але не беру з собою тієї крихти. Крихта для бідних. На ній не створиш пісню.

А все-таки що ж несу?

Багато. Нове розуміння краси.

Я ще приїду до тебе, моя Чорногоро — веселко над рівнинами! Приїду без казкових ілюзій, не на відпочинок, а як плотар, рубач, вівчар. Сьогодні я закохався в тебе. А колись вернуся і нап'юсь до охмеління твого життя, твоєї молодості.

Примітки

[1] Кितिця — букет.

[2] Бовдуриться — клубиться.

[3] Вориння — огорожа.

[4] Рапавий — шорсткий.

[5] Будз — сир.